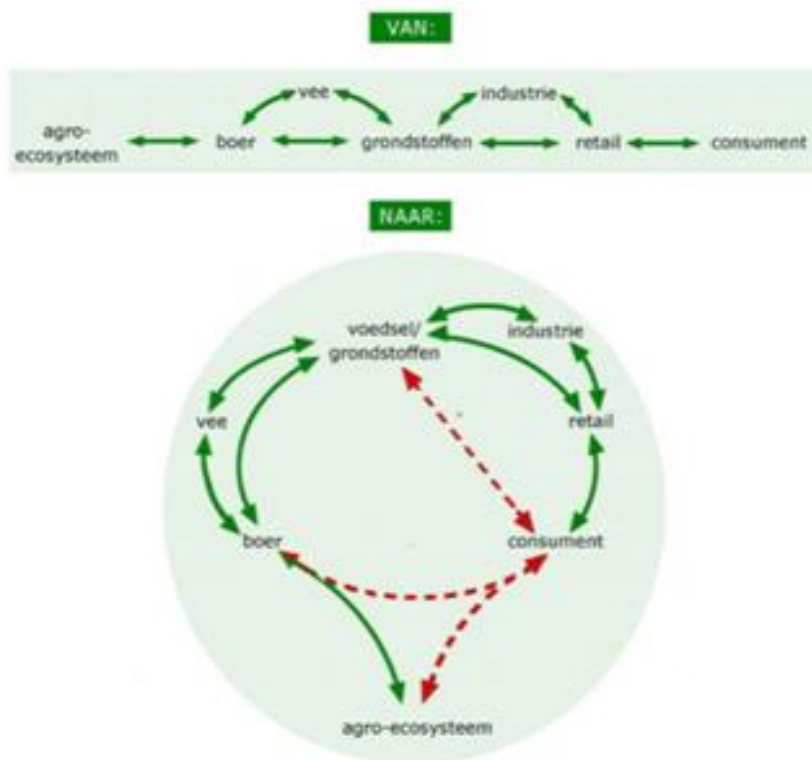

Visie strategie veehouderij

Nederland kan (en hoeft) de wereld niet (te) voeden.

De 12 Natuur en Milieu Federaties

Eindconcept 29 mei 2015

Inhoud

Samenvatting

1	Inleiding.....	4
1.1	Aanleiding tot en doel van deze visie	4
1.2	Afbakening, opbouw en werkwijze van dit document.....	4
2	Huidige situatie en ontwikkelingen	6
2.1	Analyse van de RIDL&V	6
2.2	Kringloop.....	6
2.3	Schaal en intensiteit van productie en bedrijven.....	9
2.4	Kwaliteit leefomgeving.....	11
2.5	Energie en klimaat	15
2.6	Relatie producent-consument	15
3	Visie op lange termijn	16
3.1	Visie van de RIDL&V.....	16
3.2	Visie van Pablo Titonell	17
3.3	Inhoudelijke aanpak voor de lange termijn	18
3.3.1	Sluiten kringlopen op noordwest Europese schaal	18
3.3.2	Grondgebonden veehouderij.....	19
3.3.3	Anders boeren met meer toegevoegde waarde	19
3.3.4	Dieetverandering.....	20
3.3.5	Innovatie	20
3.4	Procesmatige aanpak voor de lange termijn	20
3.4.1	De consument bewegen om hoogwaardiger producten te kopen.....	20
3.4.2	Helpen van veranderingsgezinde boeren	21
3.4.3	Milieu-inclusieve prijs	21
3.4.4	Voedselzekerheid en zelfvoorziening energie bevorderen.....	21
4	Aanpak op korte termijn	22
5	Accenten per provincie.....	24
5.1	Weidevogelbeheer en agrarisch natuurbeheer in Friesland, Zuid-Holland, Drenthe en landelijk.....	24
5.2	AgroAgenda Noord-Nederland.....	25
5.3	Ontwikkelingsagenda Melkveehouderij en Natuur Drenthe	25
5.4	Bollenteelt en glastuinbouw in Drenthe	26

Samenvatting

Momenteel zijn er veel ontwikkelingen gaande in de veehouderij en het veehouderijbeleid. Het doel van deze notitie is om een gezamenlijk bondig beeld te schetsen van waar we nu staan, wat bereikt is en een perspectief te schetsen wat we nog willen bereiken met welke aanpak.

Er is in Nederland geen sprake van een lokale kringloop. Herman Wijffels zei hierover: “We importeren het voer, exporteren het vlees en de rommel blijft hier”. De kwaliteit van de leefomgeving blijft onder druk staan en verbetert niet meer of maar langzaam als gevolg van voortgaande intensivering en schaalvergroting met recordhoge prijzen voor landbouwgrond. Ondanks groei van de vraag naar biologisch voedsel, voedsel met een keurmerk en kopen direct bij de boer, koopt het overgrote deel van de consumenten nog steeds de goedkope gangbare producten in de supermarkt.

Op de langere termijn moet de lineaire voedselketen plaatsmaken voor een circulaire voedselketting, waarbij consument en producent weer op enigerlei wijze met elkaar communiceren en zich verantwoordelijk voor elkaar voelen. Dat kan resulteren in meer ecologische veerkracht en sociaal draagvlak, risicoreductie en -spreiding, herstel van kringlopen en betere voedselkwaliteit.

Gegeven de beschreven huidige situatie en ontwikkelingen is het een illusie dat de transitie naar een duurzame landbouw en voedselvoorziening is te realiseren binnen één of zelfs enkele decennia. Daarvoor is nodig:

- Meer lokale voedselvoorziening en kringlopen, zoveel mogelijk op maximaal noordwest Europese schaal.
- Fors verkleinen van de Nederlandse veestapel, waar de tendens nu is gelijk blijven of zelfs groeien.
- (Op bedrijfsniveau) grondgebonden maken en houden van de resterende veehouderij, waar de tendens nu nog gaat naar minder grondgebondenheid.
- Dieetverandering naar minder dierlijke voedingsproducten.
- Stimuleren van de consumentenvraag naar duurzaam en lokaal voedsel.
- Stimuleren van de productie van duurzaam en lokaal voedsel.

Naast het ook op de korte termijn stimuleren van de benodigde lange termijn transitie, blijft op korte termijn nodig een “noodremscenario”, bestaande uit:

- In ieder geval voorkomen van verder groei van de veestapel: Niet afschaffen varkens- en kippenrechten in 2018, stoppen van de (niet- grondgebonden) groei van de melkveestapel. Als het Rijk dit niet regelt dan de provincies en gemeenten bewegen om eigen plafonds op de veestapel in te voeren.
- Niet met mestverwerking groei van de veestapel mogelijk maken, waar krimp nodig is. Omdat mestverwerking ook nodig is om de omvang van de huidige veestapel in stand te houden zal het uitblijven van voldoende mestverwerking leiden tot krimp.
- Sluiten van kringlopen ook op bedrijfsniveau met minder externe inputs van kunstmest, bestrijdingsmiddelen, geneesmiddelen, energie etc.
- Verminderen van de depositie van (ammoniak)stikstof op natuurgebieden.
- Verminderen van het gebruik en de effecten van bestrijdingsmiddelen.
- Bevorderen van vastleggen van koolstof in de bodem door verhogen van het organische stofgehalte en dus terughoudendheid met het oogsten van organische stof voor brandstof en de bio-based economy.
- Bevorderen van de biodiversiteit binnen in elk geval het nationale natuurnetwerk en waar mogelijk nog op landbouwgrond/in landbouwgebied.
- Beïnvloeden van het ruimtelijk- en milieuvergunningsbeleid (van rijk, provincies en gemeenten) voor veehouderijbedrijven gericht op het verbeteren van het leefklimaat: stank, fijn stof, gezondheid, ruimtelijke kwaliteit/landschap.

1 INLEIDING

1.1 Aanleiding tot en doel van deze visie

Van tijd tot tijd is het verstandig om rondom een bepaald thema nog eens te overzien of de zaken er nog steeds zo voorstaan als gedacht en of je met de missie, doelen en bijbehorende strategie nog op een consequente lijn zit. Momenteel zijn er veel ontwikkelingen gaande in de veehouderij en het veehouderijbeleid. Rond het afschaffen van de melkquotering groeit de mestproductie van de Nederlandse veestapel nu al door het nationale fosfaatplafond. Er woedt met name in de (intensieve) veehouderijprovincies een verwoed debat over mestverwerking: Niet realiseren van (locaties voor) mest verwerking kan leiden tot gedwongen krimp van de veestapel, wel meewerken aan mestverwerking kan juist leiden tot nog meer vee (en nog meer overlast) in de toekomst.

Agrarisch natuurbeheer komt verder in de knel door intensivering en schaalvergroting in de veehouderij en ook de andere landbouwsectoren, met name ook de akkerbouw. Er heerst een strijd om de ruimte tussen verschillende landbouwsectoren en landbouwbedrijven, met als gevolg recordhoge prijzen voor landbouwgrond.

Het doel van deze notitie is om een gezamenlijk bondig beeld te schetsen van waar we nu staan, wat bereikt is en een perspectief te schetsen wat we nog willen bereiken met welke aanpak. Deze notitie is, behalve direct al in de dagelijkse praktijk van de federaties, ook te gebruiken bij de herziening en herijking van de strategische speerpunten en het Meerjarenbeleidsplan 2013-2015. De belangrijkste doelen in deze beleidsdocumenten in relatie tot deze notitie zijn: versterken van de samenwerking, circulaire economie, verkleinen van de voetafdruk en beschermen van natuur en landschap. Intensieve veehouderij is benoemd als speerpunt in het werkveld Ruimte en Natuur.

1.2 Afbakening, opbouw en werkwijze van dit document

Er is in lijn met de actualiteit en de wens om te komen tot een bondige notitie gekozen deze notitie primair te richten op de veehouderij en daarnaast beknopt te richten op enkele belangrijke daarmee verbonden sectoren en zaken, met name akkerbouw en agrarisch natuurbeheer. Binnen Nederland zijn er op deze onderwerpen nog verschillen in huidige situatie, ontwikkelingen en (derhalve ook) opstelling en aanpak van de afzonderlijke Milieufederaties. Daarom geeft hoofdstuk 5 na de voorafgaande analyse voor heel Nederland ook een beknopte samenvatting van de accenten in situatie en aanpak van enkele Federaties die deze informatie zelf toeleverden tijdens het maken van deze notitie. Deze en andere provinciale federaties kunnen zelf deze notitie als kapstok nemen om eigen accenten (verder) uit te werken.

De inhoudelijke spil van dit document zijn de analyse en visie van de Wetenschappelijke Raad voor Integrale Duurzame Landbouw en Voeding (RIDL&V) in haar publicatie [“Naar een integrale benadering van duurzame landbouw en gezonde voeding”](#).

In het visiedeel is onderscheid gemaakt tussen de visie op langere termijn (het vergezicht) en de aanpak op kortere termijn (de noodrem), omdat het werken op beide fronten nu al praktijk is en voorshands nodig zal blijven.

Het eerste concept van dit document is samengesteld door Nol Verdaasdonk, Volkert Vintges en Leo Lamers. Dit concept is op 22 april 2015 besproken op een bijeenkomst voor vertegenwoordigers van de 12, waarvan aanwezig waren Friesland, Drenthe, Gelderland en Limburg alsmede Sonja Sars. Het resultaat van deze bijeenkomst is verwerkt in dit eindconcept. Een en ander onder redactie van Leo Lamers.

2 HUIDIGE SITUATIE EN ONTWIKKELINGEN

2.1 Analyse van de RIDL&V

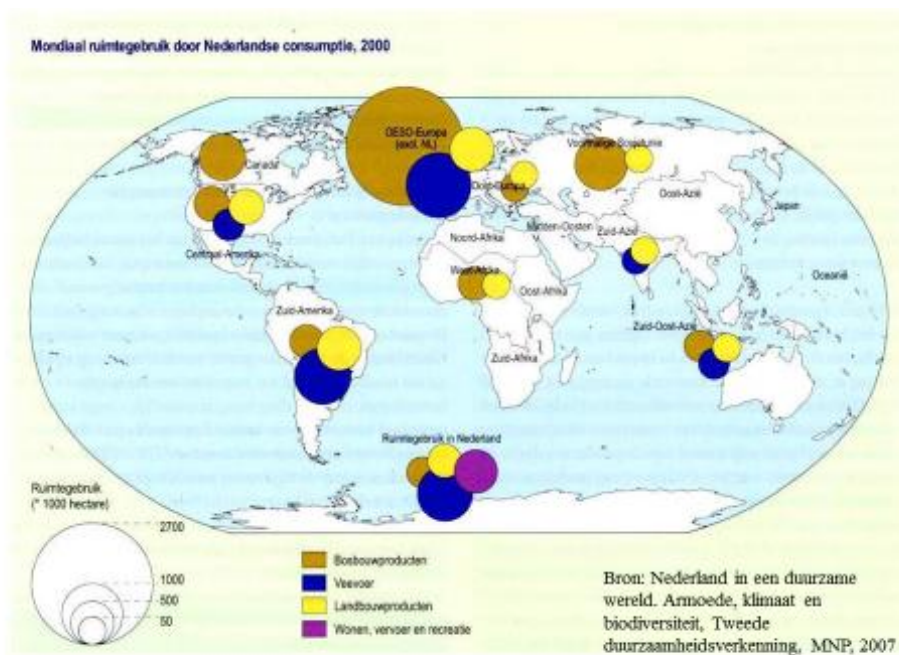
De problemen met landbouw en voeding hebben diverse oorzaken. Volgens de Raad voor Integrale Duurzame Landbouw en Voeding is er één belangrijke maar onderbelichte oorzaak: dat voedselproductie goeddeels is losgemaakt uit zijn ecologische en sociale context. Daardoor zijn vitale relaties en interacties verloren gegaan. De ecologische context van de landbouw is verengd tot systemen met verstoorde kringlopen en lage biodiversiteit, waarin weinig zelfregulering plaatsvindt. Zulke landbouwsystemen zijn sterk afhankelijk van externe inputs van meststoffen, bestrijdingsmiddelen en diergeneesmiddelen. In de sociale context van de landbouw zijn de relaties tussen consument en producent goeddeels verloren gegaan. De geografische afstand tussen beide is toegenomen, evenals het aantal schakels in de voedselproductieketen. Veel voedsel is bewerkt en voor de consument anoniem. Daardoor voelt de consument zich nauwelijks verantwoordelijk voor de productiewijze en het agro-ecosysteem. Dat geldt ook voor tussenliggende schakels: zij zijn gespecialiseerd in hun eigen deel van de keten, zonder zicht te hebben op de hele keten. Zo is een systeem van "georganiseerde onverantwoordelijkheid" ontstaan. Weliswaar probeert elke schakel in de keten te verduurzamen, maar dat hoeft geen duurzame keten op te leveren.

2.2 Kringloop

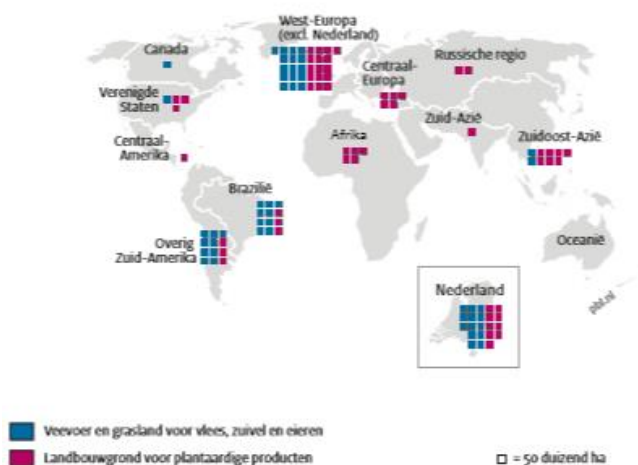
Er is in Nederland geen sprake van een lokale kringloop. Nederland is de op één na grootste landbouwexporteur ter wereld als we kijken naar de hoeveelheid geld die daarin omgaat. Dit komt vooral doordat we daartoe ook veel importeren, verwerken en doorvoeren. Herman Wijffels zei hierover: "We importeren het voer, exporteren het vlees en de rommel blijft hier". Ook internationaal is geen sprake van een kringloop: Het veevoer halen we uit de hele wereld, het mestoverschot zetten we af in Europa.

Wat onze eigen landbouwproductie betreft staan we wereldwijd op de tweeëntwintigste plaats (Planbureau voor leefomgeving). Het aandeel van Nederland in de wereldvoedselvoorziening is nog veel kleiner (minimaal zelfs) omdat in de productie en export ook zijn meegerekend bijvoorbeeld de bloementeel en de cacaoverwerking waarvan Nederland het wereldcentrum is. En omdat het overgrote deel van de voedselproductie in de wereld lokaal wordt geproduceerd en geconsumeerd en dus niet internationaal verhandeld. Nederland is geen grote voeder van de wereld en kan dat ook niet zijn gegeven de geringe omvang.

Als de maatschappelijke kosten ("de rommel") van deze intensieve landbouw financieel worden meegewogen neemt het economische belang van de Nederlandse landbouw aanzienlijk af en is dan voor bijvoorbeeld de intensieve veehouderij per saldo zelfs negatief. TNO (2012) berekende voor de melkveehouderij een toegevoegde waarde van 5,5 miljard. De maatschappelijke kosten kwamen op 2 miljard en werden vooral veroorzaakt door ammoniak en klimaatverandering. Voor de varkenshouderij kwam de toegevoegde waarde uit op 2,7 miljard. De maatschappelijke kosten kwamen op 4 miljard, een negatief saldo voor de maatschappij dus in feite.

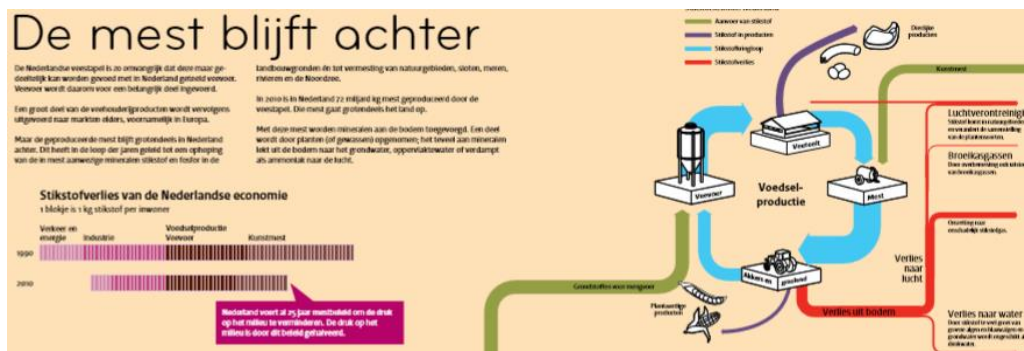

Figuur 1.13 Ruimtegebruik door Nederlanders voor consumptie in 2000. Ruimtegebruik van minder dan 50 duizend hectare is niet weergegeven (Rood et al., 2004).

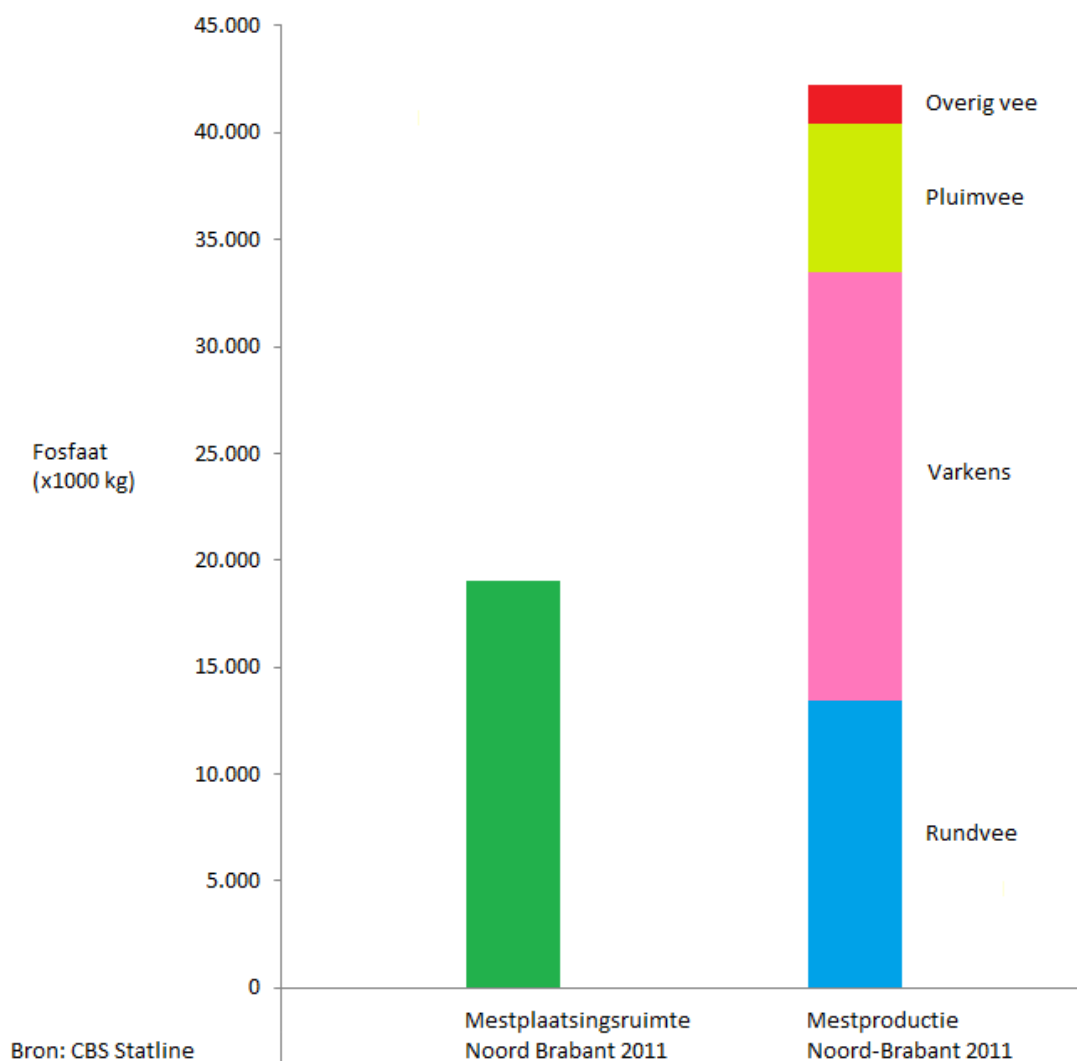
Bronc P90L

Het landgebruik voor de Nederlandse voedselconsumptie bedroeg in 2010 ruim vier miljoen hectare, waarvan meer dan helft buiten Europa en daar vooral voor de productie van grondstoffen voor veevoeding. Meer informatie in de Digitale Balans: www.pbl.nl/balans/1088.

Bron: [Nederland verbeeld, PBL](#)

Onderstaande afbeelding laat zien dat de mestproductie in Noord-Brabant meer dan 2 keer zo groot is als de wettelijke plaatsingsruimte van mest op alle landbouwgrond in Noord-Brabant. Dat betekent dat elk jaar een hoeveelheid mest Noord-Brabant uit moet gelijk aan een rij vrachtwagens van [den Bosch tot Sevilla en terug](#).

Onderstaande tabel laat deze mestsituatie voor Nederland en alle provincies in 2013 zien (CBS Statline). De tabel laat zien dat Nederland in 2013 een mestoverschot had van 19% van de mestproductie. De situatie is momenteel (medio 2015) nog behoorlijk verslechterd ten opzichte van 2013 door groei van de melkveestapel en afname van de plaatsingsruimte door aanscherping van de bemestingsnormen. Als gevolg daarvan heeft de provincie Friesland nu een mestoverschot, is er van de resterende plaatsingsruimte in Drenthe weinig meer over en is de resterende plaatsingsruimte in Groningen ongeveer gehalveerd. In het verleden ging veel overschotmest van de zuidelijke en oostelijke veehouderijgebieden naar de akkerbouwgebieden in het noorden van Nederland. Met de (verwachte verdere) groei van de melkveestapel in met name ook het noorden van Nederland neemt daar de plaatsingsruimte voor mest van elders snel verder af en kan op de schaal van de drie noordelijke provincies samen zelfs een mestoverschot ontstaan op korte termijn.

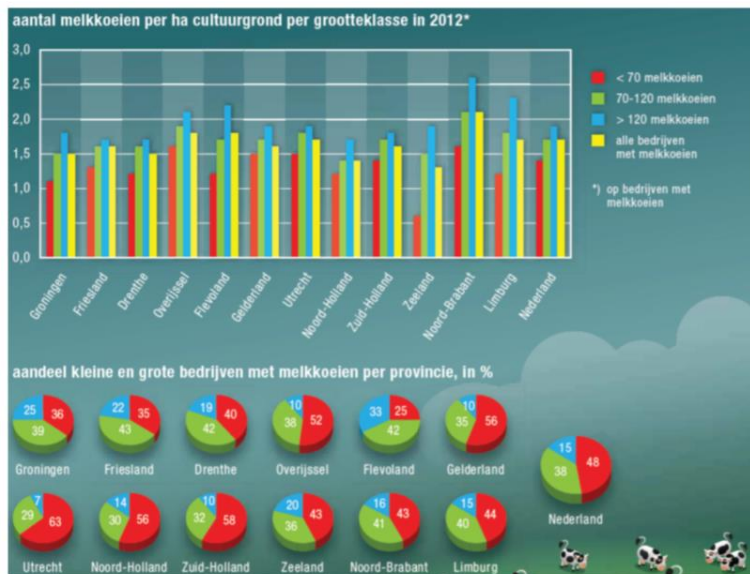
Landsdeel	Mestuitscheiding in 1000 kg fosfaat, 2013	Mestplaatsingsruimte in 1000 kg fosfaat, 2013	overschot (-) of resterende plaatsingsruimte in % van de huidige mestproductie
Nederland	165600	134900	-19
Groningen	7890	11630	47
Friesland	18690	18720	0
Drenthe	8220	10690	30
Overijssel	22640	15820	-30
Flevoland	2780	6190	123
Gelderland	28790	18020	-37
Utrecht	7120	5290	-26
Noord-Holland	5710	9200	61
Zuid-Holland	6830	9220	35
Zeeland	2110	7620	261
Noord-Brabant	40030	16380	-59
Limburg	14830	6140	-59
Nederland	165600	134900	-19
Groningen	7890	11630	47
Friesland	18690	18720	0
Drenthe	8220	10690	30

2.3 Schaal en intensiteit van productie en bedrijven

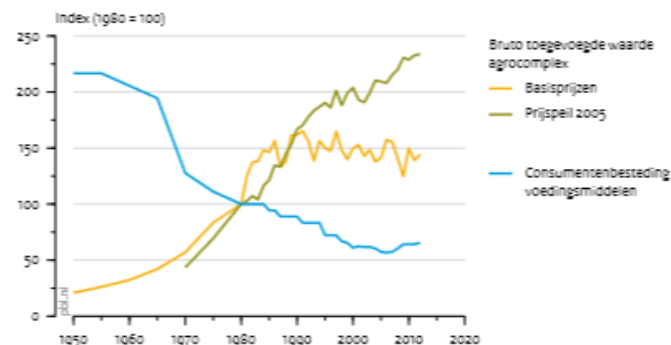
Ondanks afname van het de oppervlakte landbouwgrond en afname van het aantal landbouwbedrijven in Nederland nam de landbouwproductie de laatste halve eeuw in Nederland enorm toe door toename van het aantal dieren en de verhoging van de productie per dier en per ha.

De groei van de veestapel is, behalve door invoering van de melkquotering in 1984 om overproductie te beteugelen, rond de eeuwwisseling slechts tot staan gebracht door overheidsingrijpen om het mestprobleem beheersbaar te houden ten behoeve van de waterkwaliteit. Momenteel woedt nog volop de discussie over het weer laten groeien van de veestapel (vervallen van de varkens- en pluimveerechten in 2018, invoeren van koeienrechten in plaats van de dit jaar te vervallen melkquotering) mits de mest maar wordt verwerkt (lees al of niet bewerkt geëxporteerd). Intussen groeit de melkveestapel al in alle provincies en wordt een groei verwacht van 10 tot 20%. De schaalvergroting naar minder maar grotere bedrijven (waarbij groeiende bedrijven dierrechten en grond overnemen van stoppende bedrijven) gaat nog steeds door als gevolg van nieuwe technische mogelijkheden en concurrentie op (kost)prijs.

De hoeveelheid mest die op een hectare toegediend mag worden is afgenomen, maar het gemiddelde aantal koeien per ha op bedrijfsniveau neemt nog toe. Momenteel is er nog politieke discussie over de maximale totale maximale omvang van de Nederlandse melkveestapel. Recent is de vereiste mate van grondgebonden groei wettelijk vastgelegd wat er op neerkomt dat nog flinke niet volledig grondgebonden groei mogelijk is. (0 tot 50% grondgebondenheid, dus 50 tot 100% niet-grondgebonden, afhankelijk van de huidige intensiteit van het bedrijf)

Economische waarde, productievolumen en bestedingen voedingsmiddelen

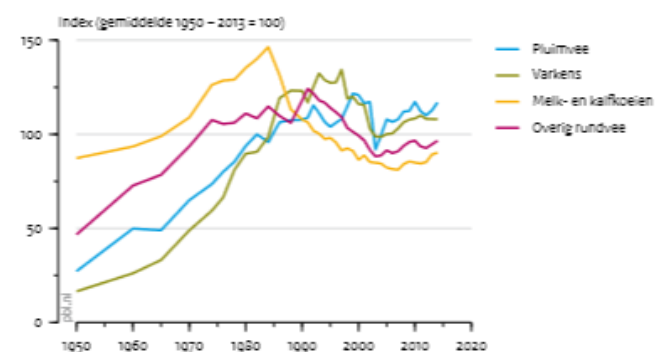

Bron: CBS

De verdienste van het agrocomplex (landbouw, inclusief toelevering, verwerking en distributie) en de uitgaven door consumenten aan voedsel zijn de afgelopen vijftien jaar weinig veranderd terwijl het productievolumen nog sterk toenam (De bruto toegevoegde waarde bij het prijspeil 2005 is een maat voor het productievolumen, waarbij producten worden gewogen naar een vaste prijs van het product-prijspeil 2005).

Bron van veel van deze plaatjes is het rapport [Deel 4, Landbouw en voedsel, van de Balans van de Leefomgeving 2014 van het PBL](#). Zie daar ook de uitgebreide toelichting ervan.

Omvang veestapel

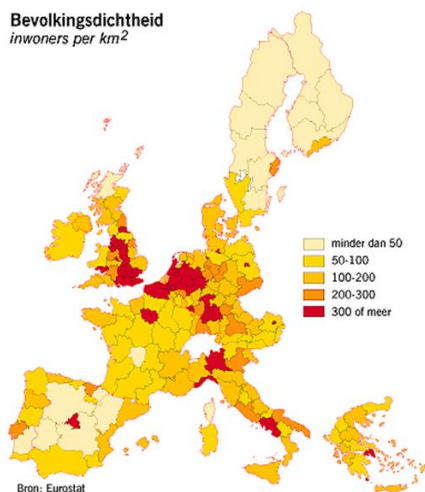

Bron: CBS Statline

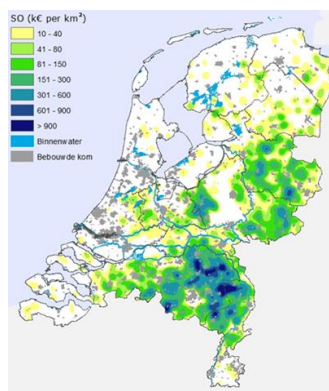
Sinds 2007 neemt de omvang van de veestapel in Nederland toe, dat geldt niet alleen voor melkvee, maar ook voor varkens en pluimvee. Meer informatie in de Digitale Balans: www.pbl.nl/balans/0026.

NB: Het afvlakken van de groei van de veestapel is enkel het gevolg van melkquotering en de mestwetgeving om het mestoverschot te beheersen, niet door economische factoren of dierziekte-uitbraken. Zonder de mestwetgeving en de melkquotering hadden we nu nog (veel) meer vee gehad.

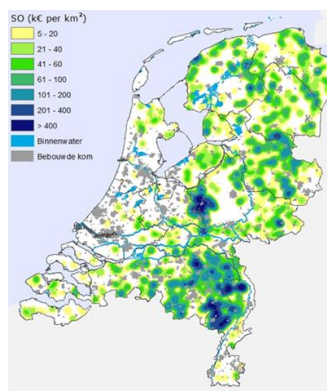
Bevolkingsdichtheid
inwoners per km²

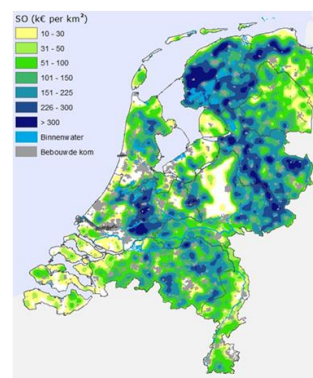
Bron: Eurostat

Varkens

Pluimvee

Melkvee

De SO is een maat voor de economische omvang van de veehouderij

2.4 Kwaliteit leefomgeving

Biodiversiteit

De biodiversiteit in het agrarisch gebied is in de laatste eeuw met 85% afgenomen. De (voortgaande) intensivering laat steeds minder ruimte voor biodiversiteit op landbouwgrond. Landbouw is per definitie een versimpeling van het agro-ecosysteem doordat boeren één of enkele soorten bevoordelen en de meeste andere soorten terugdringen of elimineren. Maar de versimpeling is in veel praktijken verder gegaan dan nodig en doelmatig. Het assortiment rassen is sterk versmald. Gewassen en vee zijn vaak eenzijdig veredeld op hoge productie, ten koste van hun natuurlijke weerstand. Eigenlijk werkt landbouw met een biodiversiteit van 1 (soort): aardappels, bieten of (Engels raai-)gras. Alles wordt in het werk gesteld om voor die ene soort optimale groeiomstandigheden te creëren. Het landbouwgebied wordt nog steeds meer een agrarisch industrieterrein. De grote agrarische grondvraag van groeiende bedrijven en de als gevolg daarvan hoge grondprijzen zijn niet bevorderlijk voor de economische mogelijkheden voor agrarisch natuurbeheer waarvoor dan ook een afnemende belangstelling is.

De indirecte effecten van de landbouw op de natuurgebieden van het nationale natuurnetwerk zijn nog aanzienlijk, met name wat betreft depositie van stikstof. De PAS brengt daarin maar zeer beperkt verbetering. De PAS geeft een groot deel van de milieuwinst uit in de vorm van uitbreidingsruimte voor veehouderijbedrijven, wat het doelbereik op langere termijn verder beperkt.

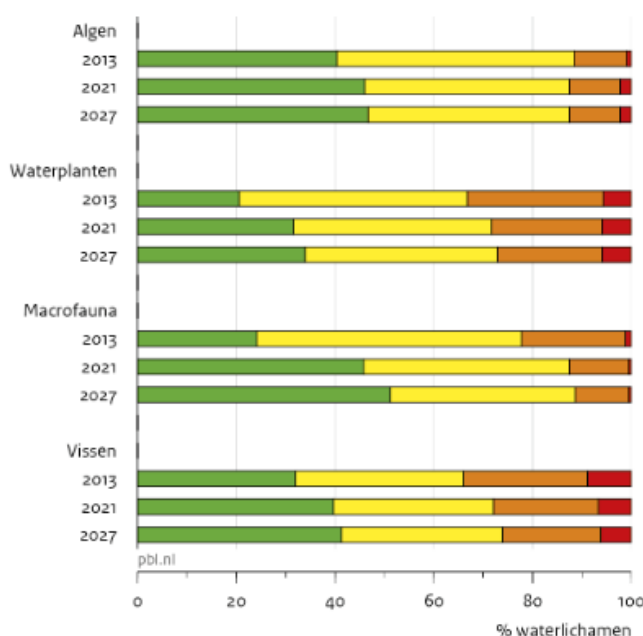
Waterkwaliteit

Door het verminderen van de wettelijk toegestane hoeveelheid (kunst) mest per ha landbouwgrond is de waterkwaliteit aanzienlijk verbeterd in de afgelopen decennia. Sinds begin deze eeuw stagneert de verbetering. Opvallend daarbij zijn de nog hoge nitraatconcentraties in grondwater in met name het zuidelijk zandgebied. Daarbij speelt wellicht het “zoek” zijn van een derde van de mest en overbesteding als gevolg daarvan een grote rol. In grond- en oppervlaktewater worden nog steeds overschrijdingen gevonden van bestrijdingsmiddelen.

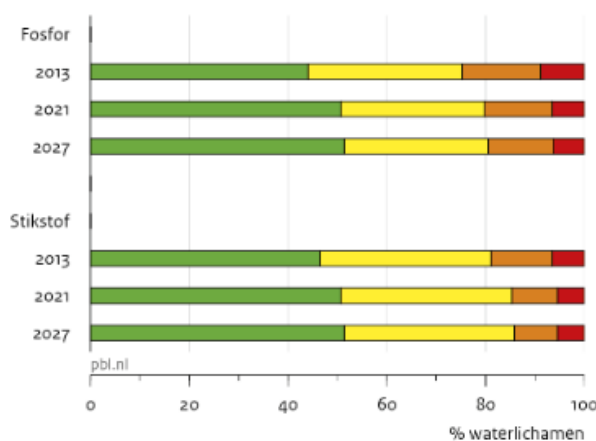
Volgens het rapport [Waterkwaliteit nu en in de toekomst van het PBL](#) zijn de maatregelen voor de Europese Kaderrichtlijn Water (KRW) in de ontwerp-stroomgebiedbeheerplannen voor de periode 2016- 2021 onvoldoende om de ecologische einddoelen te halen. Het aandeel regionale wateren dat goed scoort is 20-40% in 2013 en 35-50% in 2027. In de helft van de regionale wateren blijven nutriënten een beperkende factor.

Beoordeling ecologische kwaliteit in regionale wateren volgens Kaderrichtlijn Water

Biologische kwaliteit

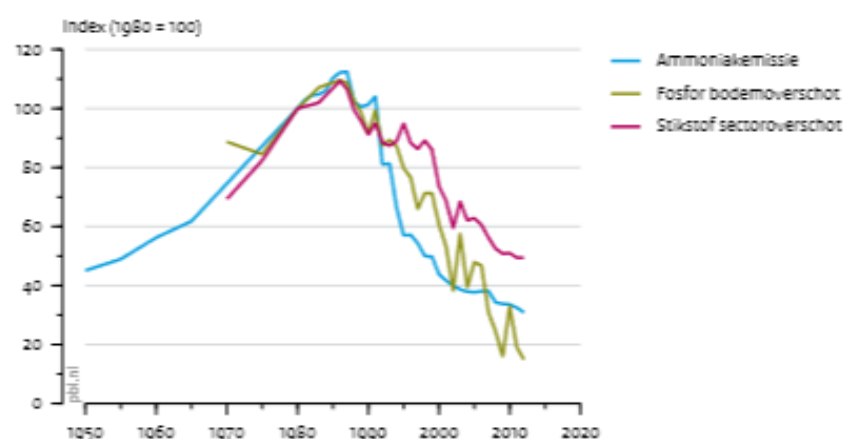

Nutriënten

Bron: Deltares; bewerking PBL

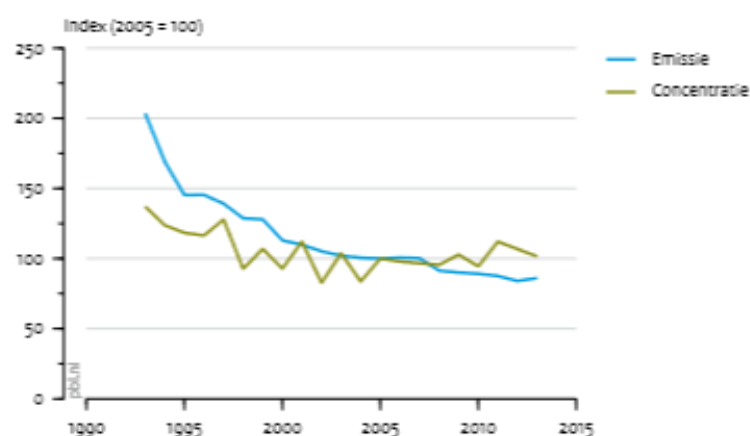
Milieudruk door land- en tuinbouw

Bron: Emissieregistratie; RIVM; CBS

De milieudruk door de landbouw is meer dan gehalveerd sinds het piekjaar 1985.

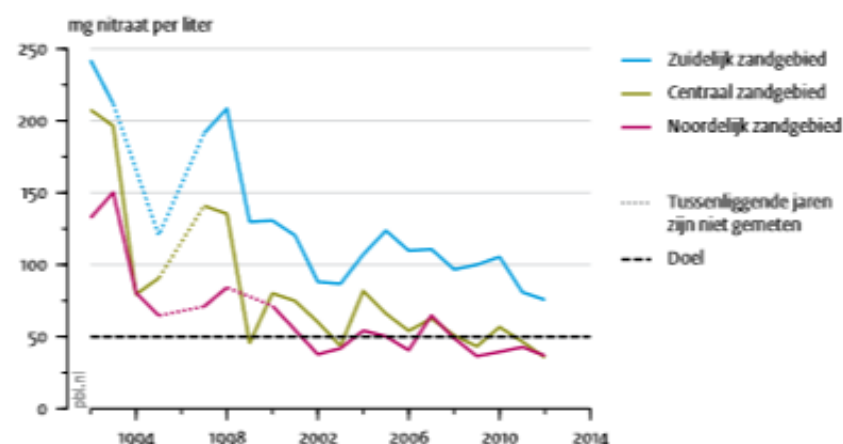
Ammoniakemissie en -concentratie

Bron: RIVM 2014

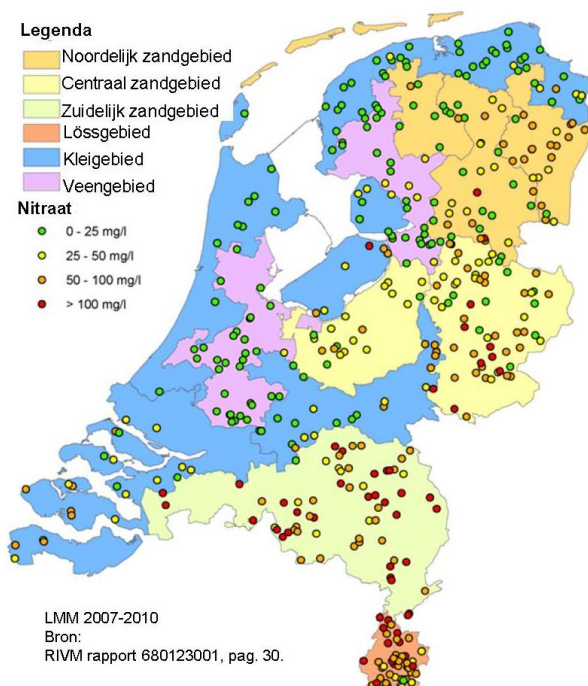
Sinds eind jaren negentig blijft de gemeten ammoniakconcentratie in de lucht min of meer stabiel terwijl er wel een daling in de berekende ammoniakemissie is te zien. Deze discrepantie wordt nader onderzocht. Meer informatie in de Digitale Balans: www.pbl.nl/balans/4005.

Nitraat in bovenste grondwater per zandgebied

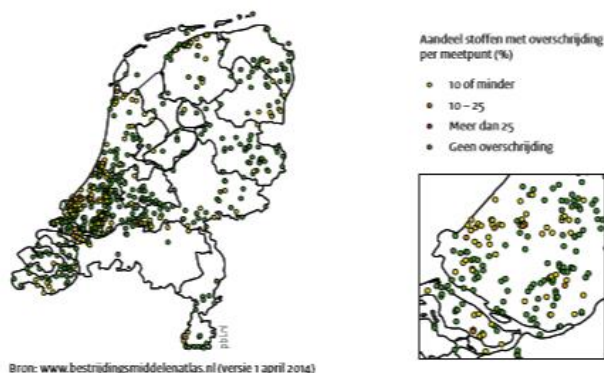

Bron: RIVM-LMM

De gemiddelde nitraatconcentratie in het zandgebied van Noord-Brabant en Limburg is ongeveer anderhalf tot twee keer de norm van 50 milligram per liter. Meer informatie in de Digitale Balans: www.pbl.nl/balans/0026.

Overschrijding van jaargemiddelde milieukwaliteitsnorm (JG-MKN) gewasbeschermingsmiddelen in oppervlaktewater, 2012

De JG-MKN (de jaargemiddelde milieukwaliteitsnorm) voor gewasbeschermingsmiddelen wordt op ongeveer 25 procent van de meetlocaties in het Nederlandse oppervlaktewater overschreden. De JG-MKN is nog maar voor circa 10 procent van de stoffen beschikbaar. Meer informatie in de Digitale Balans www.pbt.nl/balans/0026.

Luchtkwaliteit en gezondheid

Ondanks de bestaande wetgeving en milieuvergunningregels ervaren bewoners van buitengebied en dorpen in het landbouwgebied gezondheidsrisico's en overlast van met name stank en fijn stof. Volgens de Gezondheidsraad en recent onderzoek van de GGD zijn deze ervaren risico's en overlast zelf ook een oorzaak van gezondheidsproblemen.

Ruimtelijke kwaliteit

Het landschap veranderde en verandert nog voortdurend als gevolg van de schaalvergroting naar minder maar grotere bedrijven en grotere machines: grotere kavels waarvoor landschapselementen verdwijnen, egalisaties plaatsvinden, grotere en meer agrarische gebouwen in het landschap. Groeiende bedrijven bouwen gebouwen bij terwijl gebouwen van stoppende bedrijven grotendeels blijven staan. Verschillende landschapstypen gaan steeds meer op elkaar lijken.

2.5 Energie en klimaat

De landbouw is niet alleen een grote energieverbruiker, met name door het vele (internationale) transport en de glastuinbouw. Met name de veehouderij is bovendien een grote producent van broeikasgassen. Het milieurendement van energie uit biomassa en *bio-based economy* in het algemeen zijn omstreken: geen of laag werkelijk rendement, concurrentie met voedselvoorziening, verminderen van het organische stofgehalte in de bodem. Als we alle landbouwgrond in Nederland vol zetten met biobrandstofgewassen hebben we nog niet genoeg brandstof om het Nederlandse autopark op te laten rijden.

2.6 Relatie producent-consument

Ondanks groei van de vraag naar biologisch voedsel, voedsel met een keurmerk en kopen direct bij de boer, koopt het overgrote deel van de consumenten nog steeds de goedkope gangbare producten in de supermarkt. Het stimuleren van milieuvriendelijker aanbod gaat moeizaam omdat er niet (genoeg) voor betaald wordt en aanloopt tegen de grenzen van de vraag: het dilemma van stimuleren van het aanbod en/of de vraag. De NMA verbood recent nog het “kip en varken van morgen”-concept vanwege concurrentievervalsing (kartelvorming door de aanbieders van dit concept).

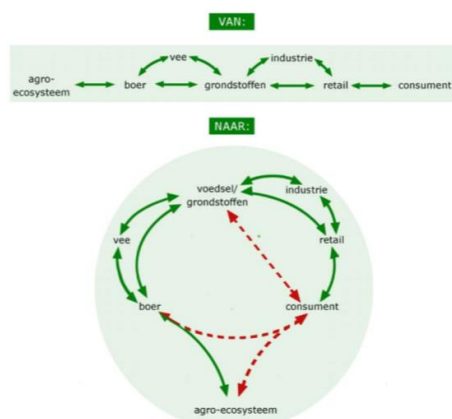
3 VISIE OP LANGE TERMIJN

3.1 Visie van de RIDL&V

Volgens de Raad is er behoefte aan een integrale aanpak in drie opzichten:

- Zowel sociale als ecologische duurzaamheid.
- Alle schakels van de keten.
- Zowel landbouw als voeding.

Centraal daarbij staat dat voedsel weer een zichtbare verbinding met zijn ecologische en sociale context heeft zodat relaties en samenhangen worden hersteld. Daarbij past dat voedselproductie uit de anonimiteit wordt gehaald en weer een gezicht en een verhaal krijgt. Dat kan vaak makkelijker als voedsel uit de eigen regio komt. De lineaire voedselketen moet plaatsmaken voor een circulaire voedselketting, waarbij consument en producent weer op enigerlei wijze met elkaar communiceren en zich verantwoordelijk voor elkaar voelen. Dat kan resulteren in meer ecologische veerkracht en sociaal draagvlak, risicoreductie en -spreiding, herstel van kringlopen en betere voedselkwaliteit.

Figuur 2. Van een rechte lijn (lineaire keten, huidige situatie) naar een cirkel ("ketting") waarin boer en consument weer een relatie met elkaar hebben. De rode communicatielijnen zijn nog onderontwikkeld.

Voedsel moet zoveel mogelijk worden betrokken uit de eigen regio. Preciezer: van zo dichtbij als mogelijk en zo ver weg als nodig. Voor de argumentatie zie Box 1.

Landbouw is meer dan voedselproductie. Van oudsher draagt de landbouw ook bij aan de energievoorziening, productie van grondstoffen (zoals vezels en kleurstoffen), productie van geneesmiddelen etc. Voor deze non-food producten bestaat hernieuwde belangstelling in het kader van de *biobased economy*. Deze ontwikkeling verdient steun zolang ze niet ten koste gaat van bodemvruchtbaarheid, voedselproductie en natuur. Ook is er toenemende erkenning voor door de landbouw geleverde *common goods*, met name landschap, schoon water en diensten zoals toerisme en zorg. Daarvoor bestaan groeiende publieke en private geldstromen. Deze ontwikkeling verdient eveneens steun, des te meer omdat hiermee nieuwe verbindingen ontstaan tussen voedselproductie en samenleving. Daarom geldt ook voor deze verbrede landbouw dat de kansen beter zijn naarmate de afstand tussen producenten en consumenten kleiner is. Burgers voelen zich nu eenmaal het meest betrokken bij het landschap in hun eigen regio.

Box 1. Landbouw regionaliseren of globaliseren?

Er zijn goede ecologische en sociale argumenten te geven waarom voedsel uit de eigen regio in beginsel de voorkeur verdient boven voedsel van ver weg:

1. De betrokkenheid en het verantwoordelijkheidsgevoel van de consument neemt vaak af met de afstand.
2. Transport kost energie en gaat dus gepaard met emissie van CO₂. Transport per schip kost weliswaar veel minder energie dan per vliegtuig, maar daar staat tegenover dat onderweg vaak conservering nodig is door koeling die eveneens energie kost en/of door vergassing met gifstoffen.
3. Bij transport overzee is er bovendien een risico van bio-invasies: introductie van schadelijke planten, dieren en micro-organismen uit een andere biologische regio. Dat risico is het grootst bij transport vanuit andere gematigde gebieden, zoals Oost-Azië en Noord Amerika.⁴⁶ De handel beperkt dat risico door te "gassen", maar vervangt daarmee een biologisch risico door een chemisch risico.
4. Productie van voedsel en veevoer overzee gaat vaker ten koste van natuurgebieden dan productie in Europa, waar door de doorgaande stijging van de productiviteit steeds meer landbouwgrond "overblijft".
5. Hoe meer van ons basisvoedsel en veevoer we overzee kopen, hoe kwetsbaarder we worden voor de grillen van de geopolitiek.⁴⁷

Toch hoeft volgens de RIDL&V niet alle voedsel uit de eigen regio te komen. Slechts weinig consumenten zouden bijvoorbeeld afstand willen doen van koffie, thee, chocolade en tropische vruchten. Bovendien is de footprint van voedsel van overzee soms juist kleiner dan die van een vergelijkbaar product uit Nederland. Dat geldt bijvoorbeeld voor sommige producten uit onze nog altijd energie-intensieve glastuinbouw. Ook voor ontwikkelingslanden kan regionalisering van de voedselproductie een verstandige strategie zijn. Er zijn diverse voorbeelden van export naar Europa die ten koste gaat van de lokale voedselproductie en/of waterhuishouding. Teelt van bonen in Kenya legt bijvoorbeeld beslag op schaarse watervoorraden, waar veehouders van afhankelijk zijn. En garnalenkweek in Zuidoost Azië gaat ten koste van mangrovebossen, waar vissers van afhankelijk zijn. Omgekeerd is import van rijst uit Vietnam en de VS - de laatste zelfs gesubsidieerd, in Ghana, Honduras en Indonesië ten koste gegaan van lokale rijstteelt in Afrika en Midden Amerika. Evenzo heeft import van kippenvleugels uit de EU pluimveehouders in Ghana uit de markt gedrukt. De Afrikaanse landbouw heeft een enorm groeipotentieel. De agrarische ontwikkeling zou er bij gebaat kunnen zijn als Afrika zijn markten met invoertarieven zou beschermen tegen goedkope importen van overzee.

Samenvattend zou een stelregel voor voedselproductie kunnen zijn: regionaliseren waar mogelijk, globaliseren waar nodig.

3.2 Visie van Pablo Titonell

Het onderstaande is een compilatie uit [enkele artikelen](#) van [foodlog](#) en [Trouw](#).

De WUR-hoogleraar Pablo Titonell pleit voor extensivering van de landbouw in Europa en de VS, maar voor intensivering van de landbouw in opkomende economieën in Afrika en Azië. In Afrika realiseren boeren nog slechts een fractie van de potentiële opbrengsten. Met het dichten van de kloof tussen wat nu gehaald wordt en wat de kleine boer met geringe extra inzet van hulpbronnen kan bereiken, slaan we een grotere slag dan met het breder toepassen van het Nederlandse intensieve model. Trouwens, in Nederland halen ook biologische boeren graanopbrengsten van 9 ton tarwe per hectare. De groei van de voedselproductie moet vooral komen van de kleinschalige boeren in ontwikkelingslanden, die nu al het leeuwendeel van het voedsel in de wereld produceren. Die moeten geen

monoculturen gaan verbouwen, maar via gewasrotatie en andere ecologische principes de landbouw en veeteelt ontwikkelen. Hij noemt het 'ecologische intensivering' waarbij de landbouw optimaal gebruikmaakt van de plaatselijke ecosystemen, met waar nodig een snufje hightech. Het huidige systeem dat vooral draait op olie en chemie, heeft zijn langste tijd gehad.

Vijftig procent van de wereldbevolking wordt gevoed door kleine boeren die vaak ook biologisch werken. En dat op 20 procent van de beschikbare grond. Die andere helft wordt gevoed op 80 procent van die grond. Erkenning van een diverse en intensieve manier van boeren op kleine en middelgrote schaal en erin investeren heeft resultaat. De wereld kan best worden gevoed op die manier. De veel te horen tegenwerping dat traditionele, vaak biologische landbouw, te weinig opbrengt om de wereld te kunnen voeden en er dus veel meer land nodig is, kan Tittonell niet overtuigen. "Experts als Louise Fresco zeggen dat er zesmaal zo veel land nodig is als de wereld biologisch gevoed moet worden. Dat klopt niet. Je kijkt dan naar biologische landbouw als gangbare landbouw zonder chemie. Maar biologische landbouw is veel meer. Het is een ander systeem en je moet dit systeem kunnen lezen. Er wordt anders met de ruimte omgegaan. Je moet de plaatselijke ecosystemen kennen en daar gebruik van maken. Dan weet je wat voor insecten er verblijven die je wellicht kunt gebruiken als natuurlijke bestrijding. Zoek daar de juiste gewassen bij die bestand zijn tegen ziekten. Het is een soort van ecologische landinrichting. Wees ook niet vies van hightech. Met nanotechnologie in de vorm van kunstmatige neusjes kun je ontdekken wanneer een plant wordt aangevallen door een ziekte. Dan kun je snel ingrijpen voor het probleem groeit."

De Argentijn wijst op twee studies die vorig jaar, onafhankelijk van elkaar, zijn verschenen in gerenommeerde tijdschriften als Nature die uitkomen op een productiviteit van gemiddeld 80 procent voor de biologische landbouw ten opzichte van de gangbare landbouw. "Volgens mij is het mogelijk om die 80 naar 90 procent te krijgen. Maar dan is er wel onderzoek nodig. Op dit moment gaat er, in Nederland, maar 5 procent van alle beschikbare onderzoeksgelden naar biologische landbouw."

3.3 Inhoudelijke aanpak voor de lange termijn

In deze paragraaf is aangegeven welk landbouw- en voedselsysteem ons voor ogen staat. Daarbij is onderscheid gemaakt naar:

- Sluiten kringlopen op noordwest Europese schaal.
- Grondgebonden veehouderij.
- Anders boeren met meer toegevoegde waarde.
- Dieetverandering.
- Innovatie.

3.3.1 Sluiten kringlopen op noordwest Europese schaal

De 12 NMF's kiezen voor (zo veel mogelijk) sluiten van de kringloop van voer, mest en voedsel op noordwest Europese schaal: niet het veevoer, maar de dierlijke producten transporteren, zo weinig mogelijk transport van dieren en voedsel en daarmee zo weinig mogelijk afhankelijkheid van energievoorziening, grotere voedselzekerheid door regionale zelfvoorziening, minder emissies die samenhangen met grote concentraties van veehouderij: ammoniak, stank, fijn stof. Dat is ook vergaand mogelijk blijkens het LEI-rapport [Voedselvoorziening in Nederland onder buitengewone crisissomstandigheden](#). Volgens dat rapport is de Nederlandse landbouw zelfs zonder import en export in staat om 17 mln.

Nederlanders een gevarieerd menu van zowel plantaardige als dierlijke producten aan te bieden van ruim 2.000 calorieën per dag of meer. Wel wijken de samenstelling van de landbouwproductie en het voedselpakket dan sterk af van de huidige situatie. Het meest in het oog springen de geringe consumptie van graanproducten (onder andere brood), het ontbreken van varkensvlees, en de vrij hoge consumptie van aardappelen, kippenvlees en eieren. Er zit geen varkensvlees in het menu omdat het minder areaal kost om eenzelfde hoeveelheid kippenvlees - met een vergelijkbare voedingswaarde - te produceren.

3.3.2 Grondgebonden veehouderij

Grondgebonden veehouderij werkt met een gesloten kringloop van voer en mest op een bepaalde schaal: dat kan zijn noordwest Europa, Nederland, of op bedrijfsniveau. De meest gewenste situatie is grondgebondenheid op bedrijfsniveau: het veehouderijbedrijf heeft dan zelf genoeg grond bij het bedrijf om alle veevoer te verbouwen en alle mest kwijt te raken. Duitsland en Denemarken hebben aan uitbreiding van veehouderijbedrijven de laatste halve eeuw deze eis van grondgebondenheid gesteld zodat daar geen problemen zijn met mestoverschotten. Nastreven van grondgebondenheid op verschillende schaalniveaus heeft de volgende consequenties:

1. **Grondgebondenheid op noordwest Europese schaal.** In dat geval vervalt de voerimport uit andere delen van de wereld en is wellicht krimp van de Nederlandse veestapel onvermijdelijk omdat het niet waarschijnlijk is dat in noordwest Europa voldoende landbouwgrond is om de voerimporten van buiten deze regio (volledig) te vervangen.
2. **Grondgebondenheid op nationale schaal.** Als Nederland grondgebonden veehouderij wil op nationaal niveau (zonder voerimport) dan zal de veestapel fors moeten krimpen. Alleen al op basis van mestplaatsingsruimte is er al sprake van een mestoverschot van enkele tientallen procenten. Varkens en kippen vreten grotendeels geïmporteerd voer en koeien vreten ook aardig wat geïmporteerd krachtvoer. In het buitenland, met name op ander continenten, is een oppervlakte landbouwgrond in gebruik voor ons veevoer die enkele malen groter is dan de oppervlakte landbouwgrond in Nederland. Zonder voerimport moet de nationale veestapel dus vergaand inkrimpen.
3. **Grondgebondenheid op veehouderijbedrijfsniveau.** In dit geval is nog meer krimp nodig dan op nationale schaal, indien bedrijven uit veehouderijconcentraties niet verplaats worden naar de grond (in akkerbouwgebieden). In Noord-Brabant bijvoorbeeld is bijna alle varkens- en kippenmest overschot, dat de provincie uit moet. Deze situatie is in slechts een halve eeuw ontstaan vanuit een situatie van gemengde grondgebonden bedrijven, met “de akkerbouw op het bedrijf in dienst van de veehouderij op het bedrijf”, zoals de 50-plussers onder ons nog leerden op de lagere school.

3.3.3 Anders boeren met meer toegevoegde waarde

De financiële marge voor het landbouwbedrijf moet toenemen om milieu- en maatschappijvriendelijker landbouw mogelijk te maken. Dat kan met de volgende veranderingen, waarbij hogere prijzen voor het product niet per definitie nodig zijn:

1. Lagere kosten voor inputs (kunstmest, bestrijdingsmiddelen, geneesmiddelen) kunnen ook bijdragen aan een hogere marge (“eerlijke prijs”).
2. Directer afzetten naar regio en consument, zodat een groter deel van de prijs bij het landbouwbedrijf zelf terecht komt.
3. Hoogwaardig en gezond voedselpakket dicht bij de consument, de boer centraal stellen, geeft ook meer voedselzekerheid.

4. Gangbare producten duurder maken door de milieukosten in rekening te brengen (vervuiler betaalt).
5. Geen kunstvlees (in vitro), kost ook grondstoffen en energie.
6. Boeren met meer toegevoegde waarde hoeft niet per se kleinschalig op bedrijfsniveau, kan ook op grotere bedrijven.

3.3.4 Dieetverandering

In 3.3.1. is al aangegeven wat er op hoofdlijnen aan ons dieet zou moeten veranderen bij meer regionale zelfvoorziening. De volgende zaken zijn (verder) van belang:

1. Minder vlees eten, meer gebruik van vlees(eiwit)vervangers.
2. De voedingswaarde van ons voedsel verhogen, bijvoorbeeld met micro-nutriënten.
3. Behouden van de genetische variatie van landbouwgewassen en landbouwdieren. Geen patenten op gewassen (Monsanto) en diersoorten.
4. Vlees niet produceren met akkerbouwgewassen, wel gebieden die niet geschikt zijn voor akkerbouw gebruiken voor veeteelt, bijvoorbeeld in Nederland de laagveengebieden, die wel geschikt zijn voor grasland, maar niet voor akkerbouw. Ook wildernisvlees van grazers in natuurgebieden is een groeiende niche.

3.3.5 Innovatie

Met innovatie willen keten en overheden vooral de knelpunten in de gangbare landbouw oplossen, zonder fundamentele veranderingen, bijvoorbeeld met mest verwerken, waarbij kringlopen uiteindelijk toch nog niet echt gesloten worden en de veel te grote veestapel juist in stand kan blijven. Innovatie zal gericht moeten zijn op anders boeren met meer toegevoegde waarde, op vleesvervangers, en op (jonge, nieuwe, vernieuwende) landbouwbedrijven die daarmee aan de slag willen.

3.4 Procesmatige aanpak voor de lange termijn

In deze paragraaf is aangegeven hoe het gewenste landbouw- en voedselsysteem (mede door inspanningen van de 12 Milieufederaties) is te realiseren. Daarbij is onderscheid gemaakt naar:

- De consument bewegen om hoogwaardiger producten te kopen.
- Helpen van veranderingsgezinde boeren.
- “Eerlijke prijs” (milieu-inclusieve prijs).
- Voedselzekerheidsbeleid, maar Nederland hoeft de wereld niet te voeden.
- Zelfvoorziening energie.

3.4.1 De consument bewegen om hoogwaardiger producten te kopen

Nu zijn milieu- en diervriendelijker geproduceerde voedingsmiddelen (nog) vaak duurder dan gangbare producten. Maar ook als er geen prijsverschil is zal de consument gestimuleerd moeten worden om bewust het hoogwaardiger product te kopen.

3.4.2 Helpen van veranderingsgezinde boeren

Veranderingsgezinde boeren zijn de ambassadeurs die het verhaal achter de noodzakelijke veranderingen kunnen vertellen. Meer veranderingsgezinde jongeren met frisse ideeën moeten de kans krijgen om boer te worden.

3.4.3 Milieu-inclusieve prijs

Bevorderen dat de marge voor de boer groter wordt, hetzij door een hogere prijs, hetzij door een groter aandeel van de ketenmarge bij een gelijke prijs.

Het is niet te verwachten dat alle bedrijven niet zullen willen groeien als met minder omvang toch een goed inkomen te halen is. Er zullen altijd ondernemers zijn die hun inkomen dan toch willen maximeren met groei. Dat is ongetwijfeld ook een belangrijke drijfveer voor groei in de gangbare landbouw en niet alleen *de race to the bottom* van de kostprijs. Groei van goede ondernemers met hoogwaardige producten draagt ook bij aan de groei van de gewenste productiewijze.

3.4.4 Voedselzekerheid en zelfvoorziening energie bevorderen

Regionale zelfvoorziening in voedsel en energie draagt in hoge mate bij aan regionale voedselzekerheid. Voedselzekerheid gaat hand in hand met regionale duurzame voedselproductie en regionale duurzame energievoorziening. Stroomuitval is op zich nu al een groot acuut risico voor de voedselvoorziening, alleen al door de afhankelijkheid van automatisering en internet.

Nederland kan de wereldbevolking niet voeden en hoeft de wereldbevolking niet te voeden. Regionale voedselvoorziening en voedselzekerheid zijn van belang voor alle regio's in de wereld.

4 AANPAK OP KORTE TERMIJN

Gegeven de beschreven huidige situatie en ontwikkelingen is het een illusie dat de transitie naar een duurzame landbouw en voedselvoorziening is te realiseren binnen één of zelfs enkele decennia. Daarvoor is nodig:

- Meer lokale voedselvoorziening en kringlopen, zie bijvoorbeeld de aanpak van de noordelijk provincies (hoofdstuk 5).
- Fors verkleinen van de Nederlandse veestapel, waar de tendens nu is gelijk blijven of zelfs groeien.
- (Op bedrijfsniveau) grondgebonden maken en houden van de resterende veehouderij, waar de tendens nu nog gaat naar minder grondgebondenheid, zie bijvoorbeeld de aanpak van de noordelijk provincies (hoofdstuk 5).
- Dieetverandering naar minder dierlijke voedingsproducten.
- Stimuleren van de consumentenvraag naar duurzaam en lokaal voedsel.
- Stimuleren van de productie van duurzaam en lokaal voedsel.

Net als bij de PAS is voor het realiseren van het lange termijnbeeld denkbaar om 3 realisatietermijnen van 6 jaar te hanteren.

Naast het ook op de korte termijn stimuleren van de benodigde lange termijn transitie, blijft op korte termijn nodig een “noodremscenario”, bestaande uit:

- In ieder geval voorkomen van verder groei van de veestapel: Niet afschaffen varkens- en kippenrechten in 2018, stoppen van de (niet- grondgebonden) groei van de melkveestapel. Als het Rijk dit niet regelt dan de provincies en gemeenten bewegen om eigen plafonds op de veestapel in te voeren.
- Niet met mestverwerking (wat op zich al [ecologische onzin is volgens Lucas Reijnders](#)) groei van de veestapel mogelijk maken, waar krimp nodig is. In de Meststoffenwet staat dat mest waarvoor geen afzet is niet geproduceerd mag worden. Omdat mestverwerking ook nodig is om de omvang van de huidige veestapel in stand te houden zal het uitblijven van voldoende mestverwerking leiden tot krimp. Verder is krimp te bereiken door het weer invoeren van afval van varkens- en kippenrechten bij overdracht van stoppende naar groeiende bedrijven. Ook is weer een opkoopregeling van varkens- en kippenrechten uit te voeren, zoals rond de eeuwwisseling.
- Sluiten van kringlopen ook op bedrijfsniveau met minder externe inputs van kunstmest, bestrijdingsmiddelen, geneesmiddelen, energie etc. Zie bijvoorbeeld de aanpak van de drie noordelijk provincies (hoofdstuk 5).
- Verminderen van de depositie van (ammoniak)stikstof op natuurgebieden.
- Verminderen van het gebruik en de effecten van bestrijdingsmiddelen.
- Bevorderen van vastleggen van koolstof in de bodem door verhogen van het organische stofgehalte en dus terughoudendheid met het oogsten van organische stof voor brandstof en de bio-based economy.
- Bevorderen van de biodiversiteit binnen in elk geval het nationale natuurnetwerk en waar mogelijk nog op landbouwgrond/in landbouwgebied. Zie bijvoorbeeld de aanpak van Friesland, Zuid-Holland en Drenthe in hoofdstuk 5.
- Beïnvloeden van het ruimtelijk- en milieuvergunningsbeleid (van rijk, provincies en gemeenten) voor veehouderijbedrijven gericht op het verbeteren van het leefklimaat: stank, fijn stof, gezondheid, ruimtelijke kwaliteit/landschap.

Mestfabrieken: het vliegwiel van de veesector...

5 ACCENTEN PER PROVINCIE

Zoals in de inleiding al is gesteld schetst deze notitie de visie op hoofdlijnen van de 12 voor heel Nederland. Daarnaast bestaan natuurlijk accentverschillen in situatie en strategie per provincie. Onderstaand zijn enkele accenten genoemd zoals ingebracht door de betreffende provinciale Federaties. Het is aan de afzonderlijke Federaties om waar gewenst zelf een bijlage bij deze notitie te maken, waarin deze accenten zijn aangevuld en uitgewerkt. Op basis van deze uitwerkingen is wellicht later nog een nadere landelijke afstemming te maken.

5.1 Weidevogelbeheer en agrarisch natuurbeheer in Friesland, Zuid-Holland, Drenthe en landelijk.

De Friese Milieu Federatie ziet de landbouw vooral ook als beheerder van natuur en landschap. Behoud van (veen) weidegebieden vindt Friesland (en ook Natuur- en Milieufederatie Zuid-Holland en Natuur en Milieu Federatie Drenthe) belangrijk, met name ook voor weidevogels.

Begin 2015 is door Friesland (Hans van der Werf) en Zuid-Holland (Danny Eijsackers) een voorstel gemaakt voor de opzet van een landelijke inzet voor behoud van de weidevogels: "Weidevogels en de rol van de natuur- en milieufederaties". In het voorstel is gesteld dat in het agrarisch gebied de versnippering en spanning tussen economisch en ecologisch belang een werkelijk positieve ontwikkelingen in de weg staan. Het opheffen van het melkquotum zal dit alleen maar versterken. De opgave om het boerenland met de weidevogels voor ons land te behouden is een zware, maar geen onmogelijke opgave. Voorgesteld wordt dat de NMF's de kansen nog beter benutten door bestaande initiatieven te bundelen en op te schalen naar een gezamenlijke aanpak, in 2015 uit te werken in een plan van aanpak (voortouw Danny Eijsackers). De volgende activiteiten kunnen goed onderwerp vormen van een gezamenlijke aanpak:

- In Zuid Holland heeft de NMF Zuid Holland met de Taskforce Agrarische Natuur een belangrijke positie gekregen in de voorbereiding en implementatie van het nieuwe stelsel agrarisch natuurbeheer. Enerzijds richt de NMZH zich op het organiseren van de maatschappelijke inbreng in het nieuwe agrarisch natuurbeheer. Anderzijds is zij gestart met de campagne "Red de weidevogel!" om te maatschappelijke druk verder te vergroten. Daarnaast zijn er activiteiten gericht op een innovatieve aanpak van weidevogelbeheer in samenwerking met boeren en andere partijen.
- In Fryslân is het behoud van de weidevogels een belangrijk speerpunt in het kader van Culturele Hoofdstad 2018. Er worden heel veel activiteiten ontplooid wat varieert van educatieprogramma's, tentoonstellingen tot pilots met natuurinclusieve landbouw. Er wordt een living lab opgericht als broedplaats van nieuwe ideeën.
- De MNH denkt met de provincie mee in de uitwerking en de uitvoering van het weidevogelbeleid en neemt het initiatief om te bekijken hoe de samenwerking tussen agrarische collectieven, natuurbeheerders, vrijwilligers en burgers op gebiedsniveau vorm kan krijgen. In Noord Holland is er ook het Kenniscentrum Weidevogels, dat gegevens over weidevogels in Noord-Holland ontsluit voor alle aangesloten organisaties, waaronder MNH.
- NMO zet zich in samenwerking met INV in voor natuur- en milieueducatie op het gebied van duurzame landbouw

In een mail van Danny Eijsackers aan Hans van der Werf over deze landelijke aanpak staan onder meer nog de volgende informatie en suggesties:

- De NMF's moeten breder betrokken zijn bij de voorbereiding van het nieuw agrarisch natuurbeheer landelijk.
- Aansluiten bij living labs.
- Koning van de Weide initiatief van Noord-Holland ook inzetten in andere provincies.
- Educatieve activiteiten samen met IVN.
- Afstemmen met campagne Rijke Weide van Vogelbescherming.
- Keurmerk of certificering van weidevogelvriendelijke producten.
- Netwerk van weidevogelboerderijen: samenwerking van voorlopers die transitie naar natuurinclusieve landbouw kunnen aanjagen.

5.2 AgroAgenda Noord-Nederland

De noordelijke Natuur en Milieufederaties (Friesland, Groningen, Drenthe) werken in het kader van de AgroAgenda Noord-Nederland samen met onder meer LTO Noord en FrieslandCampina aan een versnellingsagenda verduurzaming melkveehouderij. Het proces verkeert de startfase en moet nog inhoudelijk worden uitgewerkt. Inzet van deze versnellingsagenda is een gecombineerde realisering van economische ontwikkeling ecologische doelen en maatschappelijke draagvlak op basis van een krachtig uitvoeringsprogramma. De Noord Nederlandse melkveesector kan zich op basis van dit programma wereldwijd gaan onderscheiden op basis van zijn grondgebondenheid, weidegang, sluitende mineralenkringlopen, energiezuinigheid, bijdrage aan biodiversiteit, e.d. In de sector al lopende activiteiten zoals veespoor, voerspoor, kringlooplandbouw, ruimtelijke structuurmaatregelen en natuur-inclusieve landbouw/agrarisch natuurbeheer kunnen hiermee extra impulsen krijgen. Verder bieden regionale verbindingen zoals tussen melkveehouderij en akkerbouw en nieuwe vormen van gebiedssamenwerking kansen. De doelen zullen vermoedelijk deels aansluiten bij de doelen van de Duurzame Zuivelketen (bv. op gebied klimaat en energie), maar op het gebied van fosfaat en stikstof vinden de noordelijke federaties dat deze in ieder geval concreter moeten (sluiten kringlopen op bedrijfsniveau / regionaal).

5.3 Ontwikkelingsagenda Melkveehouderij en Natuur Drenthe

De natuur en Milieufederatie Drenthe werkt samen met LTO Noord Drenthe, Het Drentse Landschap, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer aan een Ontwikkelingsagenda Melkveehouderij en Natuur. De planning is om deze eind juni aan te bieden aan het nieuwe college van GS.

Doel is dat er in 2025 in Drenthe sprake is van een volledig grondgebonden melkveehouderij. Met grondgebonden wordt daarbij bedoeld dat zowel ruwvoer als krachtvoer voor de Drentse melkveehouderij in Drenthe zelf geteeld wordt, op de melkveebedrijven zelf en/of op akkerbouwbedrijven. Ook de mestafzet vindt volledig in Drenthe plaats, op de melkveebedrijven zelf en/of op akkerbouwbedrijven. Door de samenwerking tussen melkveehouderij en akkerbouw zijn de regionale mineralenkringlopen gesloten. Op het melkveebedrijf zelf is er zoveel mogelijk sprake van een gesloten kringloop van N, P en C.

Aanvullend is in 2025 de mineralenefficiëntie zoveel mogelijk verbeterd door een combinatie van maatregelen (veevoer, emissiearme stal etc.), zodat verliezen van stikstof en fosfaat naar het milieu zoveel mogelijk worden beperkt. Hierdoor is de stikstofdepositie van de melkveehouderij op de Drentse natuur in belangrijke mate verminderd.

Tenslotte is er bij alle melkveehouderijbedrijven sprake van weidegang. Weidegang is niet alleen wenselijk vanuit het oogpunt van landschap en dierenwelzijn, maar leidt ook tot een lagere stikstofemissie per koe.

5.4 Bollenteelt en glastuinbouw in Drenthe

Voor de provincie Drenthe zijn ook de bollenteelt en de glastuinbouw belangrijke aandachtspunten.